

Марушкевич А.А., Сатановська Л.А.
Вища освіта в Україні: зміни та досягнення

*Марушкевич Алла Адамівна, доктор педагогічних наук, професор
Сатановська Людмила Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. В статті розкрито суть окремих змін і досягнень у забезпеченні вищої освіти в Україні протягом останніх десятиліть та її вплив на життєдіяльність суспільства.

Ключові слова: вища освіта, досягнення, зміни, модернізація, ринкові умови, пріоритети

Вступ. Істотні зміни в соціально-економічному, культурному і політичному житті України, її входження до світового освітнього співтовариства та поширення ідей щодо інтеграції освітніх систем різних країн сприяють розвитку освітньої сфери, оскільки саме освіта має помітний вплив на політичну, наукову, соціально-економічну життєдіяльність суспільства. Сучасний період характеризується інтеграційними процесами, які сприяють виникненню нових стандартів у різних сферах науки, освіти, техніки, виробництва. Вони мають прогресивний вплив на суспільний розвиток, викликають суперечності між тим, що було і новим. Система освіти України, особливо вищої, протягом останніх десятиліть зазнала суттєвих змін. Її реформування вплинуло на якість знань студентів та їх ставлення до навчання у ВНЗ, відобразилось на оцінці діяльності науково-педагогічних працівників з боку тих, хто вчиться та громадськості, виробило у студентів бажання отримувати під час занять найновішу інформацію про зміни у виробничій, науковій, мистецькій та інших сферах.

Україна послідовно здійснює модернізацію системи вищої освіти, яка пов'язана з Болонськими домовленостями та їх виконанням. Відомо, що у вересні 1988 р. у м. Болонья (Італія) було підписано Велику хартію університетів, у якій їх представники висловились за самостійність вищих навчальних закладів і незалежність від політики, єдність викладання та наукової роботи тощо. Початок Болонського процесу поклала декларація, підтримана міністрами освіти з різних країн Європи і прийнята 19 червня 1999 р. у м. Болонья. Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу у травні 2005 року, хоча готуватись до цього розпочала дещо раніше, "фактично з прийняття МОН наказу від 23.01. 2004 р. "Про затвердження програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 рр." [7, с. 43]. Болонський процес розглядається як освітній проект з розробки і впровадження міжнародних стандартів якості підготовки фахівців у ВНЗ. Це потребує змін у підходах до підготовки фахівців, їх оволодінні компетенціями, які дозволяють здійснювати професійну діяльність та активно включатись у процеси соціально-економічного, політичного, культурного середовища.

Короткий огляд публікацій за темою. Короткий огляд системи вищої освіти України представлений в основних положеннях теорії освітніх систем та їх розвитку, концепції освіти, навчання і виховання (В. Андрущенко, В. Бех, О. Бондаренко, Я. Болюбаш, В. Журавський, М. Згуровський, І. Зязюн, Л. Кондрашова, К. Корсак, Ю. Маліновський, С. Сисоева та ін.);

положеннях філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); Конституції України, законах України "Про освіту" (1996), "Про вищу освіту" (2002; 2014), наказі МОН "Про затвердження програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 р.р." (2004); Указах Президента України "Про основні напрями реформування вищої освіти України" (вересень 1995 р.), "Про заходи вдосконалення системи вищої освіти" (лютий 2004 р.), державній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття") (1993 р.); навчально-методичній літературі (Корсак К.В. Вища освіта і Болонський процес, 2007; Освіта в Україні. Нормативна база, 2004; Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект, 2003; Васюк О.В. Порівняльна педагогіка, 2008 та ін.); статтях у фахових виданнях (Андрущенко В. Проблема входження української університетської освіти в європейський освітній простір, 2012; Гамерська І.І. Зміни законодавства стосовно освіти в контексті Болонських декларацій, 2013 та ін.).

Мета. Метою даної публікації є розкриття суті окремих змін і досягнень у сфері вищої освіти України, забезпечених протягом останніх десятиліть. *Завданнями* - висвітлення суті окремих змін і досягнень у сфері вищої освіти України; доведення її впливу на життєдіяльність суспільства.

Матеріали та методи. Положення документів, наукових праць щодо системи вищої освіти України. Було використано такі методи: аналіз філософської, педагогічно-психологічної та методичної літератури для уточнення ключових понять дослідження; інтерпретаторсько-аналітичний метод, на основі якого здійснювалося вивчення українських і зарубіжних джерел із застосуванням синтезу, аналогії, систематизації, узагальнення; метод порівняльно-історичного аналізу, який уможливив виявити динаміку в розвитку вищої освіти країн Болонського процесу, визначити основні риси в організації та здійсненні підготовки фахівців, що історично склалися у вищих навчальних закладах Європи та України, та з'ясувати альтернативне розуміння проблеми; метод теоретичного узагальнення, який забезпечив можливість аналізу вихідних положень дослідження, сприяв формулюванню висновків та оцінок, обґрунтуванню практичних рекомендацій; емпіричні методи: вивчення науково-методичної документації.

Результати та обговорення. Актуальність обґрунтування теоретико-методологічних засад гармонізації національних і європейських стандартів освіти в контексті Болонського процесу визначається перспекти-

вами інтеграції України до світового освітянського простору.

З початку 90-х років ХХ століття почали відбуватися системні зміни у вищій освіті. Отримавши в спадок систему, в основі якої була фундаментальна підготовка фахівців до професійної діяльності, зосереджена на засвоєнні накопичених попередніми поколіннями знань, Україні довелося пристосовувати її до роботи в ринкових умовах, спрямовувати на підготовку фахівців, здатних до самостійного накопичення необхідних знань, саморозвитку, самовдосконалення, адаптації до нових умов. Вирішення цих питань було надзвичайно актуальним, "... адже саме забезпечення ефективної зайнятості молодих фахівців є одним із шляхів до створення та підтвердження інноваційної моделі розвитку економіки України" [7, с. 51].

Забезпечення вищої освіти в Україні ґрунтується на визначених Конституцією України, Законами України, Указами Президента України, Постановами Кабінету Міністрів України засадах. В оновленому Законі України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII 2014 р. Вказано, що він "... встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях" [5, с. 1]. Оновлений Закон відрізняється від попереднього Закону "Про вищу освіту" (2002 р.) спрямованістю на функціонування в умовах ринкової економіки, орієнтованістю на якість надання та отримання освітніх послуг, принципово новими підходами до проведення та оприлюднення результатів наукових досліджень, захисту дисертацій тощо. Він "... має повною мірою унормувати національну систему забезпечення якості вищої освіти, що відповідає принципам Болонського процесу та Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в ЄПВО" [3, с. 16].

Аналізуючи суть окремих змін і досягнень у забезпеченні вищої освіти в Україні протягом останніх десятиріч наголошуємо на важливому значенні для її розвитку виданих у попередні роки Указів Президента України "Про основні напрями реформування вищої освіти України" (вересень 1995 р.), "Про заходи вдосконалення системи вищої освіти" (лютий 2004 р.) та прийнятої на першому з'їзді працівників освіти у 1993 р. державної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), яка вказала на пріоритети у практичній діяльності вчителів та науково-педагогічних працівників, розглянутому на проведеному у жовтні 2001 р. другому з'їзді освітян проєкті Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті (Доктрина була затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року).

У перші роки незалежності пріоритетами діяльності вищої школи були наступні: утвердження національної за змістом та формою вищої школи; збереження та зміцнення національних освітянських традицій,

формування у студентів національних і загальнолюдських цінностей; демократизація вищої школи, її гуманізація та гуманітаризація; адаптація вищої школи до роботи в умовах інформаційного суспільства та ринкової економіки; комп'ютеризація, впровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій; підвищення якості навчання, оновлення змісту освіти та форм її організації; впровадження нових стандартів; інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітнього простору тощо [1]. У ці часи був переглянутий зміст вищої освіти, і вона, після довготривалого радянського періоду з перевагами навчання російською мовою, почала забезпечуватися рідною, українською. Була проведена робота щодо створення нормативно-правової бази національної вищої школи з врахуванням світових досягнень.

В умовах незалежності України почала забезпечуватися гуманізація та гуманітаризація освіти, яка супроводжувалася посиленням уваги до моральних і етичних складових навчання, що відіграло свою роль у підготовці сучасних фахівців. Протягом останніх десятиліть здійснено перехід до університетів як основного типу ВНЗ, ступеневої системи підготовки кадрів: поряд з підготовкою фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" почали готувати бакалаврів та магістрів. Це було поштовхом до перегляду змісту освітніх програм, діючих стандартів, поліпшення та розробки галузевих освітньо-кваліфікаційних характеристик на існуючі спеціальності та напрями підготовки фахівців. Гострою полемікою супроводжувалася поява приватних вищих навчальних закладів.

Важливою справою став перехід до інформаційного суспільства з комп'ютеризацією та інформатизацією вищої школи. Прийнятий у 1998 році Верховною Радою України Закон "Про національну програму інформатизації" спонукав до створення державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки". З'явилися корпоративні комп'ютерні мережі з виходом до Інтернету, що вплинуло на індивідуалізацію підготовки студентів, посилення їх практичної підготовки, забезпечення електронними варіантами навчальних видань. Це спонукає до створення педагогіки інформаційного суспільства [2, с. 2].

У роки незалежності в Україні стало поширеним дистанційне навчання з його спілкуванням на віддалі викладача і студента, індивідуалізацією, самостійною пізнавальною діяльністю тих, хто вчиться. Його поширенню сприяло затвердження "Концепції дистанційної освіти в Україні" (2000 р.), прийняття постанови "Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004 – 2005 рр." (2003 р.). Розробкою дистанційних курсів з різних дисциплін з 2001 р. займався Український центр дистанційної освіти (нині – Український інститут інформаційних технологій в освіті), який створив свої філії у регіонах України.

Протягом 1991-2005 рр. для освітньої сфери характерними були поява приватного сектору, активна інформатизація навчального процесу, впровадження кредитно-модульної системи організації навчання

тощо. Проблемою діяльності вищої школи стало забезпечення високої якості підготовки фахівців. Для цього була створена національна система контролю якості, Державна акредитаційна комісія, на засіданнях якої обговорюються проблеми якості освітніх послуг, результати рейтингування ВНЗ. Поліпшилось фінансування освіти, що сприяло покращенню матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, підвищенню заробітної плати науково-педагогічним працівникам, стипендії студентам тощо.

В ухваленій 12 липня 2006 року Кабінетом Міністрів України концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки визначені шляхи і обсяги досягнення європейського рівня якості та доступності освіти, інтеграції до європейського освітнього простору. В ній зазначено про розроблення та впровадження нових державних стандартів, індивідуальних програм навчання, методичного забезпечення, інформаційних технологій навчання, ефективної системи підготовки і перепідготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів [6, с. 239–243]. Надання молоді якісних освітніх послуг та створення умов для її професійного становлення є важливою віхою у політиці держави "... щодо сприяння професійному становленню, професійній перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді в Україні" [7, с. 135]. Основні положення щодо визначення норм професійної орієнтації та професійного навчання розкриті у Законі України "Про зайнятість населення" від 5 липня 2012р. №5067-VI.

Державна цільова програма "Наука в університетах", розрахована на 2008–2010 роки, слугувала нарощуванню наукового потенціалу вищої школи, створенню дослідницьких університетів [4, с. 1].

Станом на сьогодні система вищої освіти України адаптується до норм, стандартів і принципів Європейського простору щодо вирішення завдань з підвищення якості, забезпечення процесу мобільності студентів і викладачів, посилення університетської автономії тощо. Розглядаючи перспективи адаптації вникаємо у комплекс пов'язаних з цим проблем: не достатнє розуміння пріоритетів Болонського процесу, усвідомлення у кожному конкретному випадку свого місця в ньому, залучення до викладання у вищих навчальних закладах учених науково-дослідних інституцій, забезпечення соціального контексту вищої освіти, збалансованості між попитом і пропозицією на ринку праці та ін. Відомо, що "...на початок 2012/2013 навчального року в розрахунку на 10 тисяч населення України припадали 401 студент ВНЗ III-IV рівнів акредитації та 76 студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації" [7, с. 43].

Важливим принципом розвитку вищої освіти є принцип її модернізації, який орієнтує на розвиток співробітництва, усвідомлення диплома про вищу освіту як свідчення справжньої професійної кваліфікації, а не як формального підтвердження рівня освіченості особистості. Важливо усвідомлювати, що "Диплом фахівця, отриманий в межах освітніх закладів є своєрідним сигналом роботодавцю щодо того, на яку позицію претендує індивід при входженні на ринок праці" [7, с. 42].

Входження України в європейський інтелектуальний простір сприяє згуртуванню нації, зміцнює довіру до її соціальних інститутів. Запровадження Болонської системи включає достатню підготовку висококваліфікованої робочої сили; ефективний розвиток людського капіталу; формування інноваційної моделі економічного розвитку, високої конкурентоспроможності країни.

Протягом років незалежності в нашій державі вдосконалюються підходи до конкурсного відбору абітурієнтів з найбільш здібної і здатної до навчання та реалізації в майбутній професійній діяльності молоді на основі зовнішнього оцінювання, нормативно-правова база національної вищої школи, вирішуються питання щодо забезпечення її якості. Про це свідчить впровадження Національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів "... як інструменту моніторингу якості освіти та освітніх послуг. Крім того, Національний рейтинг допомагає абітурієнту більш ґрунтовно обрати вищий навчальний заклад та стимулює університети до розвитку та здійснення активної дослідницької та освітньої діяльності" [7, с. 45]. Вступна кампанія до ВНЗ орієнтована на принципи прозорості, демократичності, доступності, оперативності.

За умов інтеграційних спрямувань країни значущим є підвищення рівня володіння молоді іноземними мовами, що потребує зусиль та активності з її боку і збільшення економічної активності особливо в напрямі набуття навичок відкриття та ведення особистої справи в бізнес сфері, забезпечення рівня професійної компетентності.

Висновки. Аналізуючи питання розвитку вищої освіти в Україні, на що впливають і що здійснюють Міністерство освіти і науки, Національна академія педагогічних наук України із власною системою наукових установ, освітні управління тощо, ми констатуємо факт: вища освіта радянського періоду в Україні опікувалась ґрунтовною фундаментальною та професійною підготовкою фахівців, але не була пристосована до ринкових умов праці; фахівці не були готові працювати в швидкозмінних умовах. Виходячи з цього усвідомлюємо, що "Соціально-економічна ситуація в Україні потребує корекції молодіжної стратегії, спрямованої на формування професійної мотивації молоді й усунення негативних факторів, що деформують цінності праці" [7, с.85]. До того ж, на сучасному етапі розвитку українського суспільства вища освіта має сприяти не тільки набуттю майбутніми фахівцями різних галузей науки, культури, виробництва відповідних знань, умінь та навичок, а й умінню їх поповнювати, розвивати, застосовувати у нестандартних ситуаціях та при потребі передавати. На сьогодні активізувались наукові пошуки, спрямовані на виявлення та обґрунтування ідей підвищення рівня професійної підготовки у вищій школі, за яких здійснюється врахування сучасних норм соціальної поведінки та ціннісних орієнтирів молоді. Це пов'язане з необхідністю формування конкурентоспроможних спеціалістів, професійна підготовка яких має відповідати міжнародним стандартам, бути націленою на розвиток у них діловитості, мобільності, прагматичності, раціоналізму. Стратегія розвитку освіти України буде ефе-

ктивною за умови увібрання в себе загальносвітових тенденцій трансформації сутності та методів сучасної освіти, яка у багатьох розвинутих країнах стала прискорювачем економічного зростання, сприяла задоволенню зростаючих потреб і розкриттю творчого потенціалу особистості, забезпечила впровадження нових інформаційних технологій. Запровадження в Україні Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти дає можливість

продемонструвати імплементацію в Україні політики, процедур та інструментів зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Створення Національної рамки кваліфікацій сприяє перенесенню ідеї Європейської рамки кваліфікацій на український ґрунт, що може бути досягнуто лише за умови створення атмосфери взаємної довіри та співпраці між державою, бізнесом, освітою та суспільством.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андрущенко В. Проблема входження української університетської освіти в європейський освітній простір // Рідна школа. - 2012. - №1-2. - С. 3-8.
Andrushchenko V. Problema vkhodzhennya ukrayins'koyi universytet-s'koyi osvity v yevropeys'kyu osvitniy prostir // Ridna shkola. - 2012. - №1-2. - S. 3-8.
2. Гамерська І.І. Зміни законодавства стосовно освіти в контексті Болонських декларацій // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. - Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. - Вип. 44. - К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. - 267 с. - С. 28-31.
Hammers'ka I.I. Zminy zakonodavstva stosovno osvity v konteksti Bolons'kykh deklaratsiy // Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M.P.Drahomanova. - Seriya №5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy. - Vyp. 44. - K.: Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova, 2013. - 267 s. - S. 28-31.
3. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) 2001 года.: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.05 / Н.Л. Коломінський; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2001. — 37 с.
Kolomins'kyu N.L. Psykholohiya menedzhmentu v osviti (sotsial'no-psykholohichnyy aspekt) 2001 hoda.: Avtoref. dys... d-ra psykhol. nauk: 19.00.05 / N.L. Kolomins'kyu; In-t psykholohiyi im. H.S.Kostyuka APN Ukrayiny. — K., 2001. — 37 s.
4. Кремень В. Василь Кремень: "Ми повинні створити педагогіку інформаційного суспільства": На шляху до сучасного інформаційного суспільства / В. Кремень // Освіта. — 2006. — 13-20 груд. (№ 49/50). — С. 2.
Kremen' V. Vasyl' Kremen': "My povynni stvoryty pedahohiku informatsiynoho suspil'stva": Na shlyakhu do suchasnoho informatsiynoho suspil'stva / V. Kremen' // Osvita. — 2006. — 13-20 hrud. (№ 49/50). — S. 2.
5. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти / В.І. Луговий, Ж.В. Таланова // Історико-педагогічні студії: Науковий часопис / гол. ред. Н.М. Дем'яненко — Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. — С. 7-20.
Luhovyy V.I., Talanova Zh.V. Zabezpechennya yakosti v yevropeys'komu prostori vyshchoyi osvity / V.I. Luhovyy, Zh.V. Talanova // Istoryko-pedahohichni studiyi: Naukovyy chasopys / hol. red. N.M. Dem"yanenko — Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2014. — S. 7-20.
6. Ніколаєнко С. Стосунки між міністерством і громадськістю — це відкритість і діалог / С. Ніколаєнко // Освіта. — 2005. — 9-16 лют. (№7). — С. 1-2.
Nikolayenko S. Stosunky mizh ministerstvom i hromads'kisty — tse vidkrytist' i dialoh / S. Nikolayenko // Osvita. — 2005. — 9-16 lyut. (№7). — S. 1-2.
7. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014. - № 1556-VII.
Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014. - № 1556-VII.
8. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України 12 липня 2006 р. № 396-р. // Офіц. вісн. України. — 2006. — № 28. — С. 239–243.
Kontseptsiya Derzhavnoyi prohramy rozvytku osvity na 2006–2010 roky: Shkvaleno rozporjadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrayiny 12 lypnya 2006 r. № 396 r. // Ofits. visn. Ukrayiny. — 2006. — № 28. — S. 239–243.
9. Участь молоді у суспільному житті: економічна активність: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. — К., 2013. — 226 с.
Uchast' molodi u suspil'nomu zhytti: ekonomichna aktyvnist': shchorichna dopovid' Prezydentu Ukrayiny, Verkhovniy Radi Ukrayiny, Kabinetu Ministriv Ukrayiny pro stanovysheche molodi v Ukrayini (za pidsumkamy 2012 roku) / Ministerstvo molodi ta sportu Ukrayiny. — K., 2013. — 226 s.

Marushkevych A.A., Satanovskaya L.A. Higher education in Ukraine: changes and achievements

Abstract. The paper presents the essence of some changes and achievements in providing higher education in Ukraine over the past decades and its impact on the livelihoods of society.

Keywords: higher education, achievement, change, modernization, market conditions, priorities

Марушкевич А.А., Сатановская Л.А. Высшее образование в Украине: изменения и достижения

Анотация. В статье раскрыта сущность отдельных изменений и достижений в обеспечении высшего образования в Украине на протяжении последних десятилетий и его влияние на жизнедеятельность общества.

Ключевые слова: высшее образование, достижения, изменения, модернизация, рыночные условия, приоритеты